

Анна Пузиркова

завідувачка науково-експозиційного відділу
«Музей Михайла Старицького»,
Музей видатних діячів української культури
(Київ, Україна)

Anna Puzyrkova

Head of the Department of Scientific Exhibiting,
«Museum of Mykhailo Starytskyi»,
Museum of Outstanding Figures of Ukrainian Culture
(Kyiv, Ukraine)

**ГРАФІЧНІ ТВОРИ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ МИТЦІВ
19 СТОЛІТТЯ В КОЛЕКЦІЇ НАУКОВО-ЕКСПОЗИЦІЙНОГО ВІДДІЛУ
«МУЗЕЙ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО» МУЗЕЮ
ВИДАТНИХ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ**

**GRAPHIC WORKS BY WESTERN EUROPEAN ARTISTS
OF THE 19TH CENTURY IN THE COLLECTION OF THE RESEARCH
AND EXHIBITION DEPARTMENT «MYKHAILO STARYTSKYI
MUSEUM» OF THE MUSEUM OF OUTSTANDING FIGURES
OF UKRAINIAN CULTURE**

Анотація

У фондовій колекції Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького (далі МВДУК) зберігається низка творів, що належать до зразків французької графіки 19-го століття.

Оригінали творів містять інформацію про авторів гравюр та оригінальних малюнків, назву й адреси майстерень. Джерельну базу дослідження становлять графічні зразки (вісім одиниць): офорти й літографія з фондів науково-експозиційного відділу Михайла Старицького (далі ММС), які вперше досліджуються та публікуються. Метою розвідки є розгляд недосліджених зразків художніх творів західноєвропейського походження у фондовій колекції ММС, їхній детальний опис, удосконалення наявної атрибуції.

Ключові слова:

офорт, літографія, графічні твори 19 ст., МВДУК, ММС.

Abstract

In the collection of the Museum of Outstanding Figures of Ukrainian Culture, which includes Lesia Ukrainka, Mykola Lysenko, Panas Saksahansky, and Mykhailo Starytskyi, there is a series of works representing 19th-century French graphic art. The originals include information about the engravings' and drawings' authors, as well as the names and addresses of the workshops. The research is based on eight graphic works—etchings

and lithographs—from the collection of the Research and Exhibition Department of Mykhailo Starytskyi (MMS), being studied and published for the first time. The purpose of this research is to examine the previously unexplored Western European art pieces in the MMS collection, provide a detailed description, and improve the existing attribution.

Keywords:

etching, lithography, graphic works of the 19th century, Museum of Outstanding Figures of Ukrainian Culture, Museum of Mykhailo Starytskyi.

Постановка проблеми. У фондівій колекції МВДУК зберігається низка графічних творів – сім офортів й одна літографія, отриманих шляхом закупівлі від Є. М. Прейс 1991 року до ювілейної річниці Михайла Старицького. Ці предмети належать до зразків французької графіки 19 ст. Стан зразків задовільний. Донині означені твори не було досліджено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджень графічних творів у фондах науково-експозиційного відділу ММС МВДУК нині небагато. Їх розпочали з 2012 року музейні науковиці Р. Калашнікова й А. Пузиркова. Було

зроблено кілька наукових довідок у межах фондівій та науково-методичної роботи музею в період 2012–2019 років. Із друкованих матеріалів, присвячених художнім і безпосередньо графічним творам із фондів ММС, можемо назвати публікації О. Гураль¹ та Р. Калашнікової² за 2012 рік й А. Пузиркової³ за 2023-й. Однак в публікаціях було викладено лише загальний огляд творів колекції образотворчого мистецтва.

Наукова новизна. Уперше досліджуються західноєвропейські графічні твори 19 ст. у фондівій колекції науково-експозиційного відділу ММС МВДУК.

¹ Гураль О. Колекція екслібрисів Ярослава Стешенка // Пам'ятки України: історія та культура. – 2014. – № 10. – С. 50–55.

² Калашнікова Р. Зібрання творів образотворчого мистецтва з колекції І. І. Стешенко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2014. – № 10. – С. 44–49.

³ Пузиркова А. Твори українських митців кін. XIX – поч. XX ст. у фондівій колекціях музеїв М. Старицького та П. Саксаганського // Матеріали XVII–XVIII наукових семінарів «Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX – на початку XX ст.». – Київ, 2023.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ціллю статті є вивчення зразків художніх творів західноєвропейського походження у фондовій колекції ММС, їхній детальний опис, удосконалення наявної атрибуції.

Джерельну базу дослідження становлять графічні зразки: офорти, літографія з фондів ММС. Оригінали творів містять інформацію про авторів гравюр та оригінальних малюнків, назву й адреси майстерень. Стан збереження зразків, незважаючи на незначне заплямування, задовільний.

Виклад основного матеріалу. Графічні твори складають значну частину колекції образотворчого мистецтва фондів ММС. Більшість творів датується кінцем 19 – початком 20 ст., до закладу їх передали за заповітом онуки Михайла Старицького – Ірини Стешенко. Основну частину графічної колекції становлять екслібриси з колекції молодшого онука Михайла Старицького – бібліографа Ярослава Стешенка.

Графічні твори західноєвропейських митців 19 ст. в колекції ММС налічують сім офортів й одну літографію та належать до зразків французької графіки означеного періоду. Саме на цей час припав розквіт офорта в європейському образотворчому мистецтві як самостійного мистецького напрямку, адже офорти, зокрема з визначних творів мистецтва, активно поширювали поліграфії. Тут можна згадати відому дрезденську поліграфічну компанію «Wilhelm Hoffmann». Як з'ясувалося під час дослідження, твори з фондів музею належать до подібних поширених поліграфічних серій.

Графічні твори фонду ММС, отримані від Є. М. Прейс шляхом закупівлі, вирізняються в колекції, переважно, як

було вже зазначено, переданої за заповітом І. І. Стешенко.

Водночас серед означеної невеликої кількості зразків графіки (вісім одиниць) наявні різні жанри – побутова, релігійні та міфологічні композиції, портрет.

До побутових жанрових сцен належать офорти «Гра в шашки» (Рис. 1)⁴, «Порізаний палець» (Рис. 2)⁵, «День сплати аренди» (Рис. 3)⁶, створені за оригінальними картинами шотландських митців Джона Барнета (1781–1868) і Девіда Вілкі (1785–1841).

Рис. 1. Les joueurs de dames.

12 × 15,5, 5,5 × 7,3. Офорт.
КН 487 Гр 15. ММС

Рис. 2. Le doigt coupe.

14,1 × 12,8, 7,6 × 5,5.

Офорт. КН 489 Гр 17. ММС

⁴ КН 487 Гр 15. ММС.

⁵ КН 489 Гр 17. ММС.

⁶ КН 490 Гр 18. ММС.

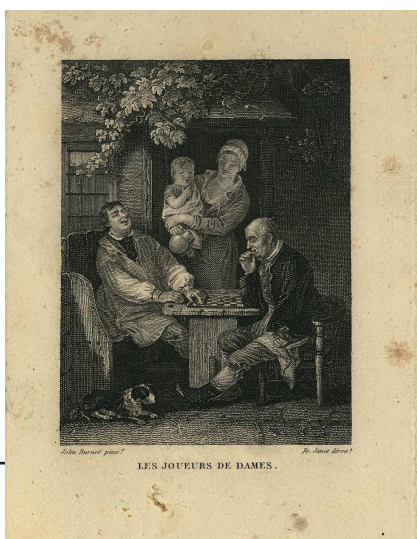

Рис. 3. Le jour du loyer.

14,6 × 12,6, 7,6 × 5,3.

Офорт. КН 490 Гр 18. ММС

Композиції в деталях ілюструють побут європейських містян середнього класу кінця 18 – початку 19 ст. У першій сцені «Гри в шашки» відомого жанриста Джона Барнета двоє чоловіків грають на подвір'ї, вочевидь, під час відпочинку. З даху спускається сплетене віття винограду. Світло м'яко лягає на віття та фігури, які сидять. У дверях стоїть молодиця з дитям, вони спокійно спостерігають за грою. Біля ніг одного з учасників лежить маленький песик. На картині «Порізаний палець» ще одного талановитого майстра жанрового живопису Девіда Вілкі дія зосереджується навколо маленького хлопчика, що, імовірно, травмувався під час гри. Сцена розгортається на просторій кухні, композиція сповнена ретельно вирізьбленими деталями побуту: кухонне приладдя, обскубаний птах на стіні, горщик з рослиною на підвіконні. Серед них помічаємо й місце для дитячих ігор – посудину з іграшковими корабличками біля пічки. М'яке світло ллється крізь вікно, його ві-

дображення видно на стіні. Також цікавою є композиція «День сплати аренди» того ж Девіда Вілкі. Картина багатофігурна. Її змістовий центр – зміщений у лівий кут стіл, за яким, вочевидь, власник приймає розрахунки. Адже тут важливою є власне атмосфера, що її створюють чимало фігур, які наповнюють композицію: чоловіки, голови родин, жінки з дітьми, які чекають своєї черги на оформлення паперів. У картині також зображені численні елементи побуту: шафи, полиці, скрині, посуд, речі, складені по кімнаті й на шафі, світильники, картина на стіні, камін. Ретельно вимальовано навіть ліпнину стелі. Біля каміна, як зазвичай у побутових сценах, вмонтований маленький песик.

Релігійні композиції представлені відомими сюжетами «Мадонна в гроті» (Рис. 4)⁷ Леонардо да Вінчі та «Сикстинська Мадонна» (Рис. 5)⁸ Рафаеля, які є вміло виконаними копіями видатних творів італійського Відродження. Офорти створені, як і більшість зразків,

Рис. 4. La Vierge aux rochers.

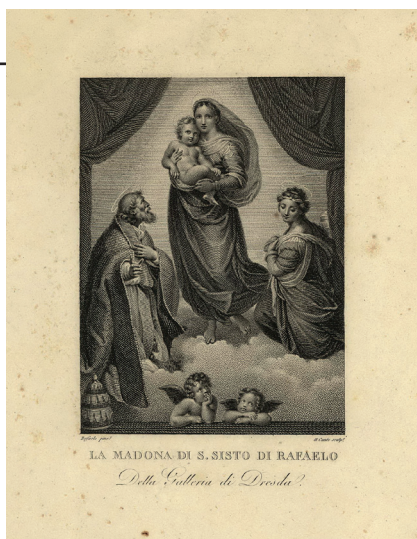
15,5 × 22,2, 7,2 × 10,7.

Офорт. КН 488 Гр 16. ММС

⁷ КН 488 Гр 16. ММС.

⁸ КН 492 Гр 20. ММС.

Рис. 5. La Madonna di S. Sisto di Raffaello. 16,5 × 23,5, 7,5 × 10.
Офорт. КН 492 Гр 20. ММС

у паризькій майстерні Жане (згідно з позначками, що містять назву й адреси майстерні). (Рис. 6)

Під час оцифрування та уточнення наукового опису творів було виявлено додаткову інформацію про автора майстерні. З оцифрованих архівних документів, розміщених на порталі

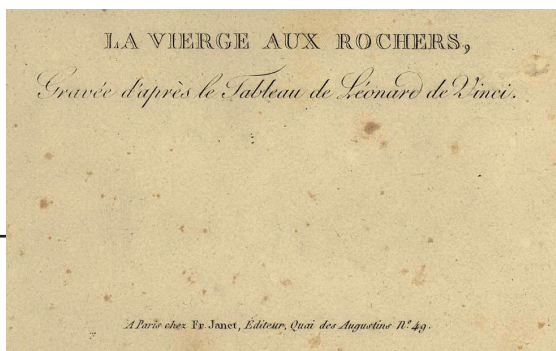

Рис. 6. La Vierge aux rochers. 15,5 × 22,2, 7,2 × 10,7.
Офорт (фрагмент підпису)

«La Chancellerie des Universités de Paris», вдалося отримати більше відомостей про засновника майстерні Франсуа П'єра Жане⁹. Періодом активності типографічної майстерні під керівництвом Жане зазначені 1829–1853 роки, вказано шість адрес майстерень. Однак на зразках з фондів ММС ми бачимо ще дві інші тодішні адреси – Rue de la Harpe, 50 та Quai des Augustins, 49. Вочевидь, як було узвичаєно, майстерня продовжувала працювати після смерті засновника.

Міфологічні сюжети представлені офортами «Викрадення Психеї» (Рис. 7) за відомим оригінальним твором ви-

Рис. 7. L'enlèvement de Psyche. 17 × 25, 9,8 × 12,5. Папір, геліографія.
КН 493 Гр 21. ММС

датного французького живописця П'єра Поля Прюдона (1758–1823) та композицією «Сцена потопу» (Рис. 8) (можна вважати однією з релігійних композицій) за оригінальним твором Луї Жіроде-Трізона (1767–1824), представленим на Паризькій виставці 1806 року, після якої він став досить відомим.

⁹ Dictionnaire des imprimeurs-lithographes du XIX siècle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elec.enc.sorbonne.fr/imprimeurs/dictionnaire/j> (дата звернення: 30.11.2023).

¹⁰ КН 493 Гр 21. ММС.

¹¹ КН 486 Гр 14. ММС.

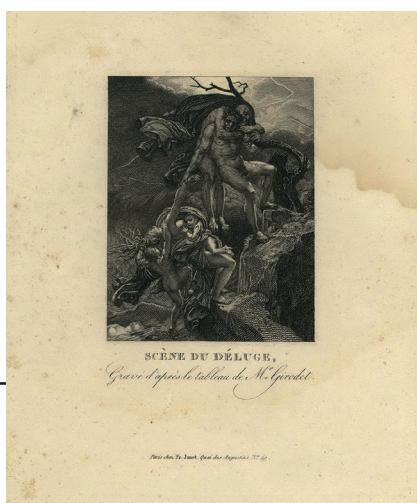

Рис. 8. Scene du deluge.
15,8 × 21,2, 5,8 × 7,4.
Офорт. КН 486 Гр 14. ММС

У картині митець, імовірно, відтворює сцену біблійного потопу, хоча, за своїм художнім задумом, це динамічна сцена із зображенням атлетичного оголеного тіла, вона радше нагадує сюжет з античної міфології, що було притаманно мистецтву академізму загалом. «Викрадення Психеї» – єдина композиція з наявних офортів, що не походить з майстерні Жане. Натомість вона позначена як «Hel. Braun Clement & Cie» (Рис. 9), що так само, як майстерня Жане чи згадана «Wilhelm Hoffmann», часто трапляється серед музейних і приватних колекцій.

Завдяки публікаціям на аукціонних і музейних сайтах¹² вдалося уточнити ін-

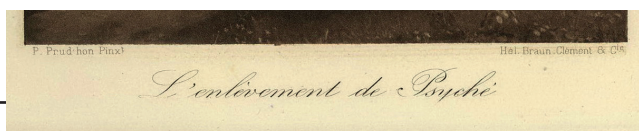

Рис. 9. L'enlèvement de Psyche.
17 × 25, 9,8 × 12,5. Папір, геліографія
(фрагмент підпису)

формацію про повну назву й засновника майстерні – Адольфа Брауна, що, своєю чергою, викликало нові питання. Швейцарська майстерня «Braun Clement & Cie», яку 1862 року заснували Адольф Браун і його син, займалася виготовленням геліографій (ранній фотографічний процес) і геліографій з літографій, поширюючи численні фотовідбитки з краєвидами природи, а також творів мистецтва. Зважаючи на зміну в назві – «Hel. Braun Clement & Cie», можна зробити висновок, що відбиток з фондів ММС належить до пізнішого періоду, а враховуючи точність передачі зображення відносно фото оригіналу твору Прюдона й специфіку майстерні, можна припустити, що маємо справу радше з геліографією оригінального твору, ніж із літографією, як позначено в книзі надходжень фондів Музею.

У переліку жанрових сцен зразків французької графіки 19 ст. фондів ММС є також один графічний портрет – «Портрет Марі де Рабутін-Шанталь, маркизи де Севіньє» (Рис. 10)¹³, позна-

Рис. 10. Marie de Rabutin – Chantal marquise de Sevigne. 11,8 × 18,2, 7 × 12,7.
Офорт. КН 491 Гр 19. ММС

¹² National Portrait Gallery [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npg.org.uk/collections/search/person/mp93464/braun-clement--co> (дата звернення: 24.11.2023).

¹³ КН 491 Гр 19. ММС.

чений в описі як «портрет молодої жінки».

Нині ще не вдалося отримати більше інформації про авторство оригінального скульптурного твору, за яким виготовлено офорт, що є метою подальшого дослідження. Вочевидь, це одне із численних погрудь згаданої визначної жінки – письменниці, авторки «Листів», найвідомішого французького епістолярію 17 ст.

Отримати додаткові відомості про історію майстерень та оригінальні твори, за якими виконано офорти колекції французької графіки 19 ст. з фондів ММС, було б складно без інформативного маркування офортів майстернями. Для порівняння можемо розглянути близький до цієї серії за шрифтом, форматом та станом паперу офорт, підписаний російською «Амур і Венера» (Рис. 11)¹⁴,

що теж належить до графічної колекції ММС 19 ст. Однак, окрім назви, офорт не містить інформації ні про автора, ні про адресу видавництва.

Головні висновки й перспективи подальших досліджень. За результатами опрацювання зразків французької графіки 19 ст. фондової колекції ММС було отримано додаткову інформацію, а також встановлено, що один зі зразків, позначений як літографія, вочевидь, належить до раннього фотодруку.

Подальшим напрямком музейного дослідження зразків західноєвропейської графіки 19 ст. у фондовій колекції МВДУК є опрацювання кількох кольорових літографій німецького походження з фондів науково-експозиційного відділу «Музей Миколи Лисенка», їхній детальний опис, удосконалення наявної атрибуції.

Рис. 11. Амур и Венера.
17 × 25, 10 × 12,5. Офорт.
КН 494 Гр 22. ММС

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Гураль О. Колекція екслібрисів Ярослава Стешенка // Пам'ятки України: історія та культура. – 2014. – № 10. – С. 50–55.

Калашнікова Р. Зібрання творів образотворчого мистецтва з колекції І. І. Стешенко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2014. – № 10. – С. 44–49.

Пузиркова А. Твори українських митців кін. XIX – поч. XX ст. у фондових колекціях музеїв М. Старицького та П. Саксаганського // Матеріали XVII–XVIII наукових семінарів «Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX – на початку XX ст.». – Київ, 2023.

Dictionnerie des imprimeurs-lithographes du XIX siècle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elec.enc.sorbonne.fr/imprimeurs/dictionnaire/j> (дата звернення: 30.11.2023).

National Portrait Gallery [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npg.org.uk/collections/search/person/mp93464/braun-clement--co> (дата звернення: 24.11.2023).